

Baza podataka Kosovske knjige pamćenja

Istorijat

Prva baza podataka o kršenju ljudskih prava kreirana je 2004. godine. Naredne dve godine, tim FHP-a u nju je uneo i obradio 1.100 izjava o kršenju ljudskih prava na Kosovu pre rata (1992–1997), 1.500 izjava svedoka u vezi sa ratom u Hrvatskoj i u BiH i oko 800 izjava o ubistvima i nestancima u vezi sa ratom na Kosovu, koje su svedoci/članovi porodica žrtava dali istraživačima FHP-a i FHPK-a¹. Novi softver kreiran je krajem 2011. godine. Transfer podataka u novu bazu završen je polovinom 2012. godine. Kako se prikupljena dokumentacija značajnim delom odnosila na događaje na Kosovu, to je nastavak dokumentovanja žrtava koje su izgubile život ili nestale u vezi sa ratom na Kosovu postavljen kao prioritet; s dokumentovanjem ljudskih gubitaka u ratu u Hrvatskoj, i Srbije i Crne Gore u ratu u B&H, je nastavljeno s manjim timom istraživala, dok je objavljivanje Kosovske knjige pamćenja zacrtano kao dugoročni cilj.

Početkom 2013. godine, tim KKP počeo je sa pripremanjem za evaluaciju baze KKP, koja je projektom bila predviđena za februar 2014. godine. U toku 2013. godine tim KKP uneo je u bazu 11.219 imena (bez duplikata) iz evidencije Arhiva Kosova², a potom i listu Demokratskog saveza Kosova – LDK³, sa 10.008 imena žrtava. Poređenjem podataka ustanovljeno je da **Osmanijeva evidencija sadrži 1.189**, a lista **LDK 860 imena** kojih nema u bazi KKP. U vezi sa pojavom „novih žrtava“, istraživanje je prošireno i na ispitivanje statusa „potencijalnih žrtava“ (prijavljene žrtve koje nisu identifikovane istraživanjem koje sprovodi tim KKP).

Revizija prioriteta

U martu 2014. godine, na preporuku tima za evaluaciju baze, koji čine dr Patrick Ball, ekspert za razvoj baza podataka i analizu podataka o ljudskim gubicima u vreme oružanih sukoba, dr Jule Krüger, konsultant Grupe za analizu podataka o ljudskim pravima (HRDAG) i profesor Michael Spagat, ekspert za statističke analize ljudskih gubitaka u oružanim sukobima, tim KKP izvršio je reviziju prioriteta projekta, kojom je uređivanje dokumenata, objavljivanje online poimeničnog registra o ljudskim gubicima, kao i poređenje baze KKP sa drugim relevantnim izvorima postavio kao prioritete, dok je izdavanje preostalih tomova KKP⁴ povezao sa završetkom proveru statusa „potencijalnih žrtava“.

Pravila za standardizaciju dokumenata

U cilju uređivanja baze, koordinatorka projekta je krajem maja 2014. godine sačinila „Pravila za standardizaciju“ na osnovu kojih su dokumenta klasifikovana prema autorima (57), a potom u **sedam grupa**: organizacije civilnog društva (OCD) i privatna lica, pravosudne institucije, civilni organi, vojni i policijski organi, međudržavne institucije, mediji i izdavači, privatne kompanije i

¹ FHPK je registrovana u oktobru 2010. godine. Pre toga, od 1996. do 2010. to je bila kancelarija FHP-a, koja je sprovodila istraživanje na terenu.

² Jusuf Osmani, „Krimet e Serbisë në Kosovë, 1998–1999 (Serbian crimes in Kosovo, 1998–1999; Srpski zločini na Kosovu, 1998–1999)

³ Lista Demokratskog saveza Kosova, LDK, „Pasojat e Luftes në Kosovë, 1998–1999“ (The consequences of the war in Kosovo, 1998–1999, Konsekvence rata na Kosovu, 1998–1999)

⁴ Prvi tom KKP, koji su FHP i FHP Kosovo objavili u septembru 2011. godine, obuhvata 2.046 žrtava koje su ubijene i nestale u vezi sa ratom tokom 1998.

političke partije; razvrstana prema **tipovima dokumenata (30)**: izjave svedoka, potvrde o smrti, vojne naredbe, borbeni izveštaji, službene beleške, mape, knjige, medijski izveštaj i dr.

U zavisnosti od toga da li su dokumenta nastala u vreme događaja ili o događajima naknadno govore svedoci, ili je reč o medijskim izveštajima, spiskovima žrtava i interpretacijama podataka i događaja, sva dokumenta su podeljena u **primarne i sekundarne izvore**.

Dokumenta su takođe klasifikovana i prema vremenu nastanku: pre 2000. i posle 2000.

Metodologija

Raspolaganje empirijskim podacima o izvesnom broju žrtava koje su izgubile život ili nestale u vezi sa ratom na Kosovu, i visoka motivacija FHP i FHP Kosovo da svojim radom direktno doprinesu pomirenju na Balkanu, odlučujuće su doprineli izboru teme istraživanja: stvaranje pouzdane i sveobuhvatne baze samo o stvarnim ratnim žrtvama i u isto vreme o **svim istinskim žrtvama** u vezi sa ratom.

Za prikupljanje podataka odabrane su tri osnovne metode: ispitivanje posredstvom izjava svedoka i članova porodica žrtava, obrada i analiza (sadržaja) dokumenata i kontrola podataka.

Na osnovu odredbi Ženevskih konvencija, prakse MKSJ i rezultata istraživanja, odabran je **spisak glavnih termina**, i za svaki termin data je definicija i opis značenja: oružani sukob, međunarodni oružani sukob, unutrašnji oružani sukob, postkonfliktno nasilje, žrtva, borac, civil, naoružan civil, „potencijalna žrtva“, i „nije ratna žrtva“.

Izjave

Izjave uzimaju obučeni istraživači, koji se rukovode pitanjima iz Izveštaja o incidentu, odnosno Izveštaja o proveri statusa „potencijalne žrtve“.⁵ Davalac izjave svojeručno potpisuje saglasnost za korišćenje podataka u svrhu stvaranja KKP.

Do kraja 2014. godine tim KKP uzeo je 12.932 izjave o ratnim žrtvama, na osnovu kojih je ustanovljeno da su u periodu od 1. januara 1998. do kraja decembra 2000. godine život izgubile ili nestale u vezi sa ratom 12.792 žrtve.

Obrada dokumenata

Na dan 31.12.2014. godine, u bazi KKP bilo je arhivirano i klasifikovano **31.600 dokumenata**, i to **14.612 izjava** svedoka o ratnim i „potencijalnim žrtvama“ i **16.988 drugih dokumenata**, među kojima 6.922 fotografije žrtava, 2.056 medijskih priloga, 1.998 spomen-obeležja, 1.643 potvrde, 1.341 lični dokument, 723 sudska dokumenta i 2.305 drugih dokumenata koji sadrže podatke o ratnim žrtvama.

Na temelju **31.600 dokumenata** dokumentovana je smrt ili nestanak u vezi sa ratom **13.535 ljudi**, a u slučaju **4.336 prijavljenih žrtava** nije nađena veza sa ratom. U okviru ratnih žrtava je 10.812 Albanaca, 2.197 Srba i 526 Roma, Bošnjaka, Crnogoraca i drugih nealbanaca. Velika

⁵ Izveštaj o incidentu i Izveštaj o proveri statusa „potencijalne žrtve“ kreirala je koordinatorka projekta; prvi 1999, a drugi 2012.

većina žrtava su civili: od ukupno 10.317 civila koji su izgubili život ili nestali u vezi sa ratom u periodu od januara 1998. do kraja decembra 2000. godine, Albanaca je 8.676, Srba 1.196, i 445 Roma i drugih. U okviru 3.218 vojnih žrtava, 2.131 je pripadnik OVK i FARK-a, pripadnika VJ/MUP Srbije je 1.084 i troje je iz redova KFOR-a. U grupi „nisu ratne žrtve“ je 3.180 Albanaca, 923 Srbina i 233 Roma i drugih.

Posmatrano prema periodu, **4.838 dokumenata**⁶, među kojima je 2.136 izjava svedoka/članova porodica, odnose se na **rat tokom 1998.** godine, u vezi sa kojim je **2.156** žrtava izgubilo život ili nestalo, i to 1.804 Albanaca, 289 Srba i 63 Roma i ostalih. Podaci pokazuju da je među civilnim žrtvama 1.100 Albanaca, 132 Srbina, 46 Roma i ostalih, a među vojnim žrtvama (878), 703 pripadnika OVK i 175 pripadnika VJ/MUP Srbije.

Prema podacima iz **22.041 dokumenta**⁷, među kojima su 9.592 izjave svedoka i članova porodica, u vezi s ratom u periodu od **1. januara do 14. juna 1999.** godine, **10.122** žrtve (8.701 Albanac, 1.191 Srbin i 230 Roma i drugih) izgubile su život ili nestale. Civilnih žrtava je 7.903, i to 7.346 Albanaca, 385 Srba, i 172 Roma i drugih. Od ukupno 2.219 vojnih žrtava, 1.354 je pripadnika OVK i 865 pripadnika VJ/MUP Srbije.

U periodu od **24. marta do 9. juna 1999.** godine u NATO kampanji, od ispaljenih granata i bombi, poginulo je **758 ljudi**: 488 na Kosovu (249 Albanaca, 202 Srbina i 37 Roma i drugih), 260 u Srbiji i 10 u Crnoj Gori. Među žrtvama je 453 civila, i to 220 Albanaca, 205 Srba, 28 Roma i drugih, i 305 pripadnika oružanih formacija, i to 276 pripadnika VJ/MUP Srbije i 29 pripadnika OVK. Podaci se temelje na osnovu **1.468 dokumenata i 539 izjava** svedoka i članova porodica⁸.

Podaci iz **3.558 dokumenata**⁹, među kojima je 1.472 izjava svedoka ili članova porodica, potvrđuju da je u periodu od **14. juna 1999. do 31. decembra 2000.** godine, u vezi sa ratom, ubijeno ili nestalo **1.257** ljudi, i to 717 Srba, 307 Albanaca i 233 Roma, Bošnjaka i drugih.

Kontrola baze KKP

Tokom leta 2014. godini, tim KKP u bazu je uneo dve velike evidencije o albanskim žrtvama: listu Josefa Martinsena¹⁰, sa 9.491 imenom žrtava¹¹, i evidenciju Kosovskog odbora za zaštitu ljudskih prava (KMDLNJ) i sloboda, sa 8.911 imena. Poređenje podataka pokazalo je da u evidenciji **J. Martinsena ima 1.114**, a u evidenciji **KMDLNJ 1.036** žrtava koje se ne pominju u izjavama svedoka FHP i FHPK, ali ni u drugim evidencijama o albanskim žrtvama, unetim u bazu KKP. Pripremu podataka za automatski unos podataka obavio je administrator baze, a

⁶ Osim 2.136 izjava, među dokumentima su: 1.156 fotografija žrtava, 539 medijskih priloga, fotografije 361 spomen-obeležja, 56 ličnih dokumenata, 43 potvrde, 149 sudskih dokumenata i 398 drugih dokumenata.

⁷ Osim 9.592 izjave svedoka, među dokumentima su: 4.997 fotografija žrtava, 1.234 medijska priloga, 1.647 spomen-obeležja, 1.280 potvrda, 973 lična dokumenta, 513 sudskih dokumenata i 1.795 drugih dokumenata.

⁸ 758 žrtava NATO bombardovanja od ukupno 10.122 žrtve u periodu od 1. januara do 14. juna 1999.

⁹ Osim 1.472 izjave, među dokumentima su: 630 fotografija žrtava, 345 medijskih priloga, fotografije 79 spomen-obeležja, 273 potvrde, 261 lični dokument, 118 sudskih dokumenata i 380 drugih dokumenata.

¹⁰ Josef Martinsen, „What happened in Kosovo, 1998–1999“ („Šta se dogodilo na Kosovu, 1998–1999“).

¹¹ Pregledom originalne evidencije sa 11.602 imena, ustanovljeno je da ona sadrži 2.111 duplih imena, tako da je u bazu uneto 9.491 ime.

transfer, kompanija „Abacus“ iz Hrvatske, koja je kreirala i održava postojeći softver baze podataka.

Poređenje baze KKP vršeno je u odnosu na četiri velike evidencije o albanskim žrtvama: Osmani, LDK, Martinsen i KMDLNJ. Tim KKP pregledom je ustanovio da je u tim izvorima ukupno evidentirano 4.199 žrtava, odnosno **3.190** bez ponavljanja, koje tim KKP nije identifikovao preko izjava svedoka/članova porodica žrtava i obrade sudskih i drugih relevantnih dokumenata o okolnostima smrti ili nestanka.

Do kraja 2014. godine, proverama na terenu, utvrđeno je da **581 prijavljena žrtva jeste stvarna žrtva**, da **1.438¹² nisu ratne žrtve** (488 nađeno živo, 151 umrla prirodnom smrću, 184 stradalo u situacijama koje nemaju veze sa ratom, 715 nepoznato u mestima navodnog stradanja ili prebivališta) i da predstoji provera statusa još **1.071 „potencijalne žrtve“**.

Samo u 2014. godini¹³, na osnovu 665 uzetih izjava, dosijea 940 ratnih žrtava (683 Albanaca, 220 Srba i 37 ostalih) dopunjena su informacijama o okolnostima stradanja, dok je na osnovu 984 provere ustanovljeno da **434 „potencijalne žrtve“ nisu stvarne ratne žrtve** (386 Albanaca, 37 Srba i 11 ostalih), da su imena 391 osobe pogrešno napisana ali da su u pitanju stvarne ratne žrtve (367 Albanaca, 10 Srba i 14 ostalih), i da **175 „potencijalnih žrtava“** jesu istinske žrtve.

Kontrola podataka pokazala se opravdanom: došlo se do 581 nove ratne žrtve, ali i do potvrde da 1.438 prijavljenih žrtava nisu istinske ratne žrtve.

Ukupan broj „potencijalnih žrtava“

Osim 1.071 „potencijalne žrtve“ iz posmatranih izvora [Osmani, Martinsen, LDK i KMDLNJ], proverom će biti obuhvaćeno i **239** prijavljenih srpskih žrtava čiji se izvori pozivaju na informacije iz treće ruke, kao i **376** žrtava, većinom albanskih, koje se navode u medijskim izveštajima i knjigama koje izdaju udruženja porodica žrtava ili porodice žrtava, ili u novinskim tekstovima ali bez podataka o izvoru podataka.

Imajući u vidu rezultate već završenih provera, realno je očekivati da će predstojećim istraživanjem od preostalih **1.686 „potencijalnih žrtava“** samo manji broj preći u grupu ratnih žrtava.

Draft narativi o žrtvama

Na osnovu analize izjava svedoka/članova porodica, i drugih dokumenata, tri istraživača/analitičara u 2014. godini napisali su radne verzije narativa o svakoj pojedinačnoj – od 1.914 žrtava u vezi sa ratom u opštinama Glogovac, Gnjilane, Istok, Kamenica, Kosovo Polje,

¹² Prilikom poređenja proveravan je status samo „potencijalnih žrtava“ čiji su izvor pomenute četiri evidencije. Za većinu preostalih u grupi od 4.336 „nisu ratne žrtve“, u većini slučajeva status je utvrđen na osnovu dokumenata MKCK i OMPF.

¹³ U 2014. godini, zaključno sa 31.12.2014, tim KKP u bazu je uneo, obradio i klasifikovao **5.320 dokumenata**, među kojima je 665 izjava svedoka o ratnim žrtvama i 984 provere statusa „potencijalnih žrtava“. U svim obrađenim dokumentima pominju se imena 5.730 ratnih žrtava¹³, i to 4.759 Albanaca, 770 Srba i 201 Roma i drugih nealbana.

Kaćanik, Klina, i Uroševac, kao i radne verzije narativa o 51 žrtvi od ukupno 946 u opštini Đakovica.

Izmena radnih verzija narativa u skladu sa dodatnim istraživanjem o 152 žrtve u opštini Kosovo Polje, i proverom statusa 15 „potencijalnih žrtava“, završena je u oktobru 2014. godine. Preostalo je da koordinatorka projekta pregleda i uredi finalne verzije zapisa. U slučaju opština Đakovica, Glogovac, Gnjilane i Kamenica, do kraja godine nije bilo završeno dodatno istraživanje i provera statusa „potencijalnih žrtava“.

Online registar ljudskih gubitaka u vezi sa ratom na Kosovu¹⁴

Povodom Međunarodnog dana ljudskih prava, 10. decembra 2014. godine, na internet stranici KKP postavljen je Registar ubijenih i nestalih u vezi sa ratom na Kosovu, u periodu od 1. januara 1998. do 31. decembra 2000. godine. Registar sadrži podatke o **13.517 ratnih žrtava**: lično ime, ime majke i oca, prezime, datum i mesto rođenja, prebivalište, datum i mesto ubistva ili nestanka i podatak o statusu u trenutku smrti: civil ili pripadnik oružane formacije. Prema podacima na dan 7.11.2014. godine, na osnovu kojih je sačinjen Online registar ubijenih i nestalih u vezi sa ratom na Kosovu, među ubijenim i nestalim je 10.415 Albanaca, 2.197 Srba i 528 Roma, Bošnjaka i drugih nealbanaca. Najviše je stradalo civila, i to 8.661 Albanac, 1.197 Srba i 447 Roma, Bošnjaka i drugih nealbanaca.

Nakon objavljivanja Registra ubijenih i nestalih na Kosovu na internetu, na adresu KKP stiglo je više od 500 poruka solidarnosti sa porodicama žrtava i podrške online objavljivanju imena žrtava.

Evaluacija baze KKP

U martu 2012. godine, FHP se obratio dr. Patricku Ballu¹⁵, izvršnom direktoru The Human Rights Data Analysis Group (HRDAG), molbom da oceni kvalitet i kompletnost baze podataka Kosovske knjige pamćenja. Dr. Ball je formirao tim, koji su osim njega, činili dr. Jule Krüger, konsultantkinja HRDAG i profesor Michael Spagat, Royal Holloway, University of London. Tim je 10. decembra 2014. godine predao FHP-u dva izveštaja, jedan koji su sačinili dr. Jule Krüger i dr. Patrick Ball, i drugi, čiji je autor prof. Michael Spagat. U prilogu su njihovi nalazi i preporuke:

Zaključak - Ball i Krüger¹⁶

„Najvažniji zaključak naše analize jeste da baza podataka Kosovske knjige pamćenja dokumentuje sve ili gotovo sve ljudske gubitke u vezi sa ratom na Kosovu u periodu od 1998. do

¹⁴ <http://www.kosovskaknjigapamcenja.org/>
<http://www.kosovomemorybook.org/>
<http://www.liberkujtimiikosoves.org/>

¹⁵ Patrick Ball je naučnik koji je proveo više od dvadeset godina sprovodeći kvantitativne analize o kršenju ljudskih prava u oružanim sukobima za komisije za istinu, nevladine organizacije i međunarodne krivične tribunale. Ball je u svojstvu ekseptra svedočio u predmetima pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju

¹⁶ Jule Krüger i Patrick Ball, „Evaluacija baze podataka Kosovske knjige pamćenja“, 10. decembar 2014.

2000. godine. Prema našem mišljenju, 'gotovo sve' znači da vrlo verovatno ne postoji više od nekoliko desetina nedokumentovanih smrti. Ovaj zaključak temelji se na nekoliko analiza i nalaza, uključujući i poređenje s deset drugih baza podataka u kojima nije pronađen nijedan novi slučaj koji nije već obuhvaćen bazom KKP; na statističkoj analizi kojom je utvrđeno da baza KKP sadrži više podataka o svakom razdoblju i svakoj opštini nego bilo koja druga evidencija; i pratećoj analizi profesora Michaela Spagata, koja pokazuje da se baza KKP poklapa sa dve nezavisne procene o ukupnim ljudskim gubicima.

Verujemo da konačni rezultati provere 'potencijalnih žrtava' sadrže i jednu širu lekciju. Čak i radom velikog broja istraživača i analitičara u rasponu od više od jedne decenije, verovatno je nemoguće stvoriti tačan i precizan popis koji bi uključivao sve, i istovremeno samo istinske žrtve rata. Celokupno društveno znanje o prošlosti – jednostavno ne obuhvata svaki pojedinačni događaj koji je proizveo patnju ili smrt žrtava. Međutim, zaista je moguće stići vrlo blizu njihovom tačnom popisu.

Sitne nepreciznosti u izveštavanju ne ometaju našu analizu širih obrazaca u ovom sukobu. BPKKP je tako ne samo bogat temelj za stvaranje istorijskog pamćenja i drugih instrumenata tranzicione pravde, poput statističkih analiza oružanih sukoba, već – a to je zapravo i najvažnije – i trajna evidencija imena žrtava, ali i njihovih života koji su nestali u sukobu.

Preporuke

Imamo samo par tehničkih preporuka FHP-u i FHP-u Kosovo:

- Preporučujemo timu KKP da nepoznat datum nestanka ili smrti žrtve ne obeležava kao prvi dan prvog meseca u godini, čime bi se napravila razlika između nepoznatih datuma i stvarnih događaja koji su se odigrali prvog dana u mesecu ili prvog meseca u godini (pogledati sekcije 4.7. i 4.10). Nepoznati datumi i meseci u bazi se trenutno označavaju samo brojem 1, i bilo bi dobro bi da im se dodeli neka druga oznaka, npr. „-1“ ili „NN“.
- Informacije o imenu (ukoliko bude takvih slučajeva) trebalo bi dodatno standardizovati, kao što je navedeno u 4.3. poglavlju izveštaja;
- Postojeće polje „etnička pripadnost“ trebalo bi podeliti na etničku pripadnost i državljanstvo, kao što je navedeno u poglavlju 4.6;
- Preporučujemo timu KKP da razmotri klasifikaciju slučajeva „nije ratna žrtva“, ukoliko se provera zasniva samo na jednom izvoru, a žrtva nije pronađena živa. Možda te osobe treba da zadrže status „potencijalne žrtve“ dok se ne prikupi više informacija za potvrdu ili isključivanje veze sa ratom na Kosovu.
- Tim KKP treba da ispravi pogrešno unete datume nastanka pojedinih dokumenta, i da u polja koja su greškom ostala prazna unese podatke o izvornom jeziku dokumenta (5.2 poglavlje, izveštaj).

Sve su to relativno male preporuke za poboljšanje i standardizaciju baze, i one će samo doprineti poboljšanju ove već odlične baze podataka .

Uputstva za dalje istraživanje

Postoji više interesantnih pravaca za eventualno dalje istraživanje u okviru ovog projekta:

- ✚ Sistematsko istraživanje i kodifikovanje okolnosti smrti. Baza trenutno sadrži samo podatke o tipu povrede, poput smrti ili nestanka. Neka buduća verzija baze mogla bi da sadrži i sistematizovane podatke o uzroku smrti, poput oružja koje je prouzrokovalo smrt.

Prikupljanje podataka o počiniocima (odnosno odgovornoj oružanoj formaciji, pogledati tabelu 4.4) za svaku pojedinačnu smrt. Takvi podaci bili bi od ogromne koristi istraživačima, a posebno u kontekstu ciljeva tranzicione pravde. Sa tim u vezi je i dokumentovanje kretanja oružanih snaga i upotrebe vazdušnih udara u sukobu.

- ✚ Grupisanje žrtava prema konkretnim događajima, tj. povezivanje žrtava koje su ubijene ili nestale u okviru istog događaja, kao i utvrđivanje ukupnog broja žrtava za svaki pojedinačni događaj. Stvaranje kategorije događaja transformisalo bi bazu iz evidencije žrtava u narativ o događajima, što bi predstavljalo korak dalje ka konačnoj, definitivnoj i sveobuhvatnoj istoriji konflikta.
- ✚ Dokumentovanje svih povreda koje nisu direktno prouzrokovale smrt, ali su prethodile povredama sa smrtonosnim ishodom, uključujući pretnje, zatvaranja, torturu, seksualno nasilje, uništavanje imovine i druge oblike nasilja. Dokumentovanje ovih povreda trebalo bi da bude praćeno istom vrstom podataka o datumu i mestu izvršenog nasilja, kao i o počiniocima. Informacije o povredama koje nisu direktno uzrokovale smrt bile bi korak dalje ka stvaranju sveobuhvatne istorije sukoba, i omogućile bi istraživačima da razumejupertoar i putanju nasilja u sukobu.

Čestitamo FHP-u i FHP-u Kosovo na ovom izuzetnom i izvanrednom projektu. Veoma malom broju sukoba data je dugoročna i profesionalna pažnja koju su FHP i FHP Kosovo posvetili ljudskim gubicima na Kosovu u periodu od 1998. do 2000. godine. Čitav svet ima koristi od ovog znanja. Pre svega, želimo da potvrdimo i priznamo patnju žrtava, koje će zahvaljujući ovom projektu zauvek ostati zapamćene.

Zaključak - profesor Michael Spगत¹⁷:

„Opšta slika i hronologija baze KKP neće se bitno promeniti, čak i ako više dokaza postane dostupno u budućnosti, a veći broj potencijalnih smrti pređe u kategoriju stvarnih smrti. Ukratko, baza KKP prolazi sve testove kojima sam je podvrgao. Ipak, ovaj moj izveštaj postavljen je u

¹⁷ Profesor Michael Spगत, Royal Holloway, Univerzitet grada Londona, „Trijumf sećanja: Kosovska knjiga pamćenja“, 10. decembar 2014.

okvire jedne šire slike o kvalitetu i konzistentnosti, što je u velikoj meri već dokumentovano u izveštaju Krüger i Ball (2014), i evidentno iz same Metodologije baze KKP, koju su izradili FHP i FHP Kosovo (2014b). Ova tri rada zajedno pružaju obilje dokaza o visokom kvalitetu i skoro potpunoj sveobuhvatnosti baze KKP. Za projekat koji dokumentuje ratne smrti, od slučaja do slučaja, veoma je neobično da stigne do tačke u kojoj su zabeležene maltene sve pojedinačne smrti. Čini se da je baza KKP stigla do te tačke, dok istovremeno pruža vrlo širok spektar tačnih informacija o svakoj pojedinačnoj žrtvi. KKP je izuzetno postignuće koje stoji kao spomenik, i žrtvama i ljudskom duhu.”